

Erken Cumhuriyet Romanlarında Asker Kadınlar ve “Asker Kadınları”*

Şener Şükrü YİĞİTLER
Ar. Gör., Bitlis Eren Üniv, Fen-Edebiyat Fak, Türk Dili ve Edebiyatı
ssyigitler@gmail.com

Öz

Erken Cumhuriyet döneminde kadınların aktif olarak savaşa katılmalarını, cephe gerisi hizmetlerde bulunmalarını anlatan romanlar ile kadınları savaş sonrası şartlarda yalnızca asker eşleri/nişanlıları/sevgilileri olarak gösteren romanlarda kadınların cinsiyeti konusuna yaklaşım açısından bir farklılık söz konusudur. Cephelelerde ve cephe gerisinde savaşan fedakâr ve çalışkan kadın karakterlerin cinsiyetsizleştikleri ve daha önemlisi maskülenleştikleri; öte yandan, savaş sonrası ele alan romanlarda kadın karakterlerin feminen özelliklerini yeniden kazandıkları ve cinsel arzu nesnesine dönüştükleri görülür. Savaş sırasında erkeklerden boşalan alanları dolduran kadınlar savaşın sona ermesiyle, özellikle de popüler romanlar aracılığıyla, eski rollerine; erkekler için iyi eş, çocuklar için iyi anne ve iyi eğitici olmaya yönlendirilirler. Savaş sonrasında kadın bedeninin “terbiye”sinde sporun da etkin bir araç olarak kullanıldığını ortaya koyan bu çalışmada erken Cumhuriyet dönemi romanlarında militarist değerlere uygun olarak kadınların zamanla değişen cinsiyet rolleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet Romanları, Asker, Kadın, Cinsiyet, Militarizm.

Soldier Women and “Soldiers’ Women” in Early Republic Novels

Abstract

Novels which tell about women who actively engage in wars, or work in homefront largely differ in women sexuality from those which give place to women only as soldiers’ spouses/fiancées/lovers in post-war conditions. We could discern that self-sacrificing and hard-working women characters fighting in fronts and homefront lose their sexes, and what is more important, masculinize; on the other hand, in post-war novels women regain their feminine qualities, and end up with being sexual fetishes. With the end of the war, women who replaced men’s jobs during wartime are directed back to their former roles; good wives for men, and good mothers and good educators for children. This article, which detects sports as a “discipliner” for women body in post-war conditions, studies the changing sexuality roles of women over time in early Republic period novels in accordance with militarist values.

Keywords: Early Republic Novels, Soldier, Woman, Gender, Militarism.

* Makale, yazarın “Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) Romanında Militarizm” başlıklı doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Giriş

İki dünya savaşı arası dönemde bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de militarizm, milliyetçilikle birlikte, döneme damgasını vuran hâkim ideoloji olmuştur. Askerî değer ve pratiklerin topluma yayılmasını öngören militarist dünya görüşü askerlikle erkek(lik) arasında kurduğu özdeşliğin edebiyat dâhil hayatın her alanında benimsenmesini sağlamıştır. Erken Cumhuriyet döneminde “ordu-millet” çerçevesinde oluşturulmaya çalışılan ve cinsiyetlendirilmiş bir süreç olan militarizm¹ kadar bir erkekleştirme sürecine de şahit olunur. Bu yaklaşım, ayrıca erkekler ve kadınlarla ilgili birtakım önyargılar üzerinden çalışır. Örneğin, Cumhuriyet tarihinin ilk siyasi partisi olacak oluşum Kadınlar Halk Fırkası bu erkek egemen siyasi konjonktürden payını alır ve henüz kuruluş aşamasında başarısız bir deneyim olarak kalır.² Bu tarihten sonra kadın örgütlerinin diğer bütün siyasal örgütlerle birlikte kapatıldığı 1935 yılına kadar Türk Kadın Birliği (TKB) kadın hakları için etkin bir şekilde mücadele verir. Bu anlamda II. Meşrutiyet’in ilanıyla (1908) hızlanan kadın hakları çalışmalarının tek-parti hâkimiyetiyle sona erdiği görülür. Cumhuriyet kadrolarının kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi konusundaki hassasiyetleri özelde dinî nedenlerle; genelde, Batılılaşma hareketiyle daha yakından ilgiliydi. Cumhuriyet bürokrat ve aydınları, “özellikle geleneksel İslâm toplumunu dönüştürme projesinde kadınlara vermek istedikleri yerden dolayı kendilerinin son derece ilerici olduklarına inanmış olmalıydılar.”³ Kadına bu dönüşümün görsel taşıyıcısı gözüyle bakan kesim, başlattığı modernleşme hareketinde “Cumhuriyet kadınları”na büyük görevler biçiyordu. Cumhuriyetçi sembollerin yanına yerleştirilen modern kadın imgesi böylece yeni rejimin laiklik, kadın-erkek eşitliği vb. konulardaki rüştünü ispat etmiş oluyordu. 1930 yılında başlayan bir dizi değişimle kadınlara seçim sistemine dâhil eden tek-parti rejimi kadınlara bütün haklarının verildiği gerekçesiyle Türkiye genelindeki kadın dernek ve örgütlerini kapatacak; Şair Nigâr, Fatma Aliye, Halide Edip, Nezihe Muhittin ve Emine Semiye gibi kadın hareketinin öncü isimleri etkisizleştirilecek; Cumhurbaşkanı’nın belirlediği listeye göre yapılan iki kademeli seçimlerle doğrudan partinin iradesine bağlı kadın milletvekillerinin meclise girmesi sağlanacaktı.

Hiç kuşkusuz, yalnızca erkek vatandaşlar için uygulanan zorunlu askerlik hizmetinin kadınlarla “vatan borcunu ödemiş” erkekler arasında toplumsal statü

¹ Cynthia Enloe, *Bananas, Beaches, and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, (Londra: Pandora Press, 1990), s. 220.

² Nezihe Muhiddin tarafından hazırlanan kuruluş beyannamesinin 8. maddesinde kadınların da askerlik yapacakları ifade edilen Kadınlar Halk Fırkası’yla ilgili bkz. Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, (2. bs., İstanbul: Metis Yayınları, 2013).

³ Murat Belge, *Militarist Modernleşme Almanya Japonya Türkiye*, (2. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), s. 677.

farkları ortaya çıkaracağı Cumhuriyet kadroları tarafından biliniyor; konuyla ilgili tartışmalar yaşanıyordu. 21 Haziran 1927’de mecliste yürütülen Askeri Mükellefiyet Kanunu görüşmelerinde Giresun milletvekili Hakkı Tarık [Us] kadınların seçme ve seçilme hakkına askerlik hizmeti yapmaları karşılığında sahip olmalarını savunurken Recep Peker annelerin evlat yetiştirerek bu hizmeti zaten yerine getirdiklerini dile getirmiştir.⁴ Seçme ve seçilme gibi hakları ABD ve bazı Avrupa ülkelerinden önce tanımış olmayı erkek-kadın eşitliği konusunda popülist bir propaganda aracı olarak kullanan CHP yetkilileri Türkiye gibi vazifeler yükümlü militer vatandaşlık anlayışının geçerli olduğu ülkelerde cinsiyetler arası eşitlik ilkesini temelden yıkan zorunlu askerlik uygulamasını büyük bir kararlılıkla savunmuşlardır.

Romanlara geçmeden önce, 24 yaşında katıldığı Dersim Harekâtı’nda (1937) aktif görev alan ve Türkiye’nin ilk kadın savaş uçağı pilotu olarak tarihe geçen Sabiha Gökçen’e değinmemiz gerekir. Sabiha Gökçen savaşta gösterdiği yararlılıklardan ötürü madalya almış, basında geniş bir popülariteye sahip olmuştur. Cumhuriyet’in ve harekâtın kutlandığı 29 Ekim 1938 tarihli Cumhuriyet Balosu’nda Mustafa Kemal’in daimi genelkurmay başkanı Fevzi Çakmak “askerliğin kadın işi olmadığını”⁵ Sabiha Gökçen’in yüzüne söylemiş ve böylece Sabiha Gökçen’in, “Türk ordusunun dışı ikonu” olma serüveni oldukça kısa (yalnızca üç yıl) sürmüştür.

Asker Kadınlar

Romanlarda, kadınların askerlik yapmaları kadın-erkek eşitliğini sağlayan veya bozan bir süreçten çok kadınların vatanseverliklerini gösterme konusundaki ısrarları ve isteklilikleri olarak ortaya çıkar. Halide Edip [Adivar]’ın 1922 tarihli romanı *Ateşten Gömlek*’te İhsan’ın peşinden cepheden cepheye sürüklenen köylü kızı Kezban sözünü ettiğimiz bilinçten bile mahrumdur; ancak yine de, erkeğinin yanında olmayı her şeyden çok istemektedir. Romanın anlatıcısı Peyami’nin yolunu keserek, “Kumandan Bey, gayrik beni isteyo değil mi? Dün Elek Köyü’ne vardım, bir garı bana avratların da asker olduğunu dedi.” diyerek orduya alınması için Peyami’den aracı olmasını rica eder. İhsan’a söz geçiremeyeceğini düşünen Peyami konuyu yanındaki Mustafa Çavuş’a devreder. Çavuş, Kezban’ın kılığını değiştirerek onu kışlaya getirir. İzinsiz misafirini kışlaya sokarken Peyami’ye kadınların askerlik hizmetindeki yararlıklarını anlatır. Peyami Çavuş’un bu nutku kendisine neden verdiğini anlamaz: “Yolda bana muhtelif çetelerdeki kadınlardan bahsetti. Hatta Bulgar çetelerindeki Bulgar kadınlarının vatanî rolünü bile dili döndüğü kadar anlattı. Şehit olan Rahime Çavuş, hâlâ harp eden Ayşe Çavuş, Atiye Çavuş, hep bu

⁴ TBMM Tutanakları, Cilt 33, s. 385-386.

⁵ Sabiha Gökçen, *Atatürk’le Bir Ömür*, Yay. haz.: Oktay Verel, (İstanbul: Altın Kitaplar, 2000), s. 228. Dünyanın ilk kadın savaş pilotu ve “Türk ordusunun dışı ikonu” olarak sunulan Sabiha Gökçen hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ayşe Gül Altınay (ed.), “Ordu-Millet-Kadınlar: Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu Sabiha Gökçen”, *Vatan Millet Kadınlar*, (5. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), s. 261-295.

*kadın çavuşların askerî menâkıbını, bana korkunç gelen hayatlarını mübalağa ile fazla renklerle muhayyilede resmediyordu."*⁶

Oysa bütün bu isimleri gölgesinde bırakan ve yazarının otobiyografik dokunuşlarıyla Milli Mücadele'nin koruyucu meleği olarak gösterilen Ayşe gerçek bir savaşçı değildir. Asker olmak isteyen, atılğan, cüretkâr ve aktif Kezban ile cephe gerisinde karanlık bir yas hayaleti gibi gezen Ayşe arasında, İhsan tercihini Ayşe'den yana kullanır. İhsan'ı elinden aldığı düşündüğü Ayşe'ye duyduğu kıskançlık nedeniyle başka bir askerle (Mustafa Çavuş) evlenen Kezban, böylece, savaş alanlarından uzaklaştırılırken Ayşe zaferin elde edileceği güne kadar sessiz bir gölge gibi dolaşır. Ayşe sessizliğini üzerinde taşıdığı kara elbisesiyle bir tür yas suskunluğuna çevirir. Onun sesi de görüntüsü de yok gibidir: "Ayşe hemen hiç konuşmazdı. Arkasında ebedî siyah bir entari vardı. Sol kolu henüz beyaz bir sargı içinde biraz açık yakasının üstünde boynu ve siyah kesik saçları ile solgun başı eski fil dişi bir statü [heykel] gibi görünüyordu."⁷ Bu tasvir şekli fazlasıyla Namık Kemal'in "Vâveylâ" şiirindeki kadın imgesini hatırlatır.⁸ Ancak burada dikkate değer bir fark vardır: Namık Kemal'in "siyaha bürün[en]" kadınıyla şiirin esinini aldığı Eugène Delacroix'nın *Liberty Leading the People* (Halka Yol Gösteren Özgürlük, 1830) tablosundaki devrim için siper ettiği göğsü açılan kadın Ayşe'de birleştirilmiştir. Ayşe'nin göğsü ne içinde vatanın şehitlerini saklayacak kadar kapalı ne de sere serpe görünecek kadar açıktır; onunki yalnızca "biraz açık[tır]." Halide Edip ihtiyatlı ve ılımlı-modern kadın karakterlerini Batı ile Doğu arasında mükemmel uyumu yakalamış kişiler olarak işlerken çağdaşı erkek yazarların Batı'da olmadığını iddia ettikleri bir ahlakçılığa düştüğünün farkında değildi. Temel sorun olarak edep ve ahlak arasında anlam ayrımı gözetmeyen bu oksidental bakış açısı kadın yazarların farkında olmadan itildikleri erkek egemen dile işaret eder.⁹ Halide Edip'in bir diğer romanı *Vurun Kahpeye* (1926) kadınlığı aynı eril zeminde işler. Vatanın kadınlı, onu savunanların erkekle özdeşleştirildiği geleneğe uygun olarak Öğretmen Aliye ile Tosun Bey arasında bir aşk gelişir. Ancak söz konusu geleneğin tersine Aliye (vatan/kadın) kendini Tosun Bey (millet/erkek) için feda eder ve savaşta ölen bütün kadınların manevi varlığını yanında hisseder. Aliye roman boyunca ettiği yeminini yerine getirirken, "tarihte milleti için öleni ıstırap çeken kadınlar, ezeli gözlerinde mukaddes bir ışıkla, şahane dudaklarında asırların silemediği zafer tebessümüyle Aliye'ye bakıyorlardı[r]."¹⁰ Erkeğin milletle yan yana

⁶ Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, (12. bs., İstanbul: Özgür Yayınları, 2005), s. 109.

⁷ Adıvar, *Ateşten Gömlek*, s. 32.

⁸ Şiirin tamamı için bkz. Prof. Dr. Şerif Aktaş, *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi 1 (1860-1920)*, (3. bs., Ankara: Akçağ Yayınları, 2005), s. 260-262.

⁹ Halide Edip'in muhafazakâr modernleşmeci görüşlerinin sözcüsü konumundaki kadın karakterleri arasında Zeynep (*Kalp Ağrısı*, 1924), Mazlume (*Zeyno'nun Oğlu*, 1928) ile Rabia (*Sinekli Bakkal*, 1936) sayılabilir.

¹⁰ Halide Edip Adıvar, *Vurun Kahpeye*, (10. bs., İstanbul: Özgür Yayınları, 2005), s. 165.

getirildiği bu kutsallık boyutu şehitlik kültürü içinde gerçekleşen bir fedakârlık kadar erkeğe adanmış bir cinsellik de içerir. “Mukaddes ışıık”la “şahane dudaklar”ı birleştiren kadın vücudu erkek uğruna feda edilecek bir egemenlik alanı olarak belirir.

Halide Edip’in romanlarını besleyen savaş yıllarındaki şahitlikleri kadın fedakârlığını teyit eden anılarla doludur. Kadınların durumunun erkeklerinkinden her anlamda daha zor olduğunu anlatır. Cepheye öküz arabalarıyla cephe taşıyan kadınlar, arabalar çamura saplandığı zaman yüklerini sırtlarında taşıyarak yola devam ederler. Kadınlar lojistik hizmetlerinin yanında hem cepheyi hem cephe gerisini beslemekle yükümlüdürler. Kadınlar, “*ekiyor, biçiyor ve savaşan erkekleri besleyen mahsulü onlar yetiştiriyorlardı[r]*.”¹¹ Halide Edip, Kurtuluş Savaşı’nda yalnızca geri hizmette yer alan kadınlardan bahsetmez. Kilikya’da Miralay Arif’in 11. fırkasında dövüştüğünü, 1920’de gönüllü olarak başıbozuklara katıldığını ve savaşta ölen iki askeri sırtında taşımak gibi üstün yararlılıklar gösterdiğini anlattığı Osmaniye’nin Raziye Köyü’nden Rahime adındaki bir kadına çevikliğinden dolayı Tayyar adının verildiğini kaydeder.¹² Bir kadına verilen adın daha efemine olması beklenebilirse de ona bu adı kazandıran, sonuçta, eril bir dilin egemen olduğu savaş alanıdır.¹³

Savaş, kadınları araçsallaştırdığı oranda dilde de görünüşte de erkekleştirir. Ercüment Ekrem Talu’nun *Kan ve İman* (1925) romanının kadın kahramanlarından Hanife ideal bir kadının sahip olması gereken ruhsal ve fiziksel niteliklere sahiptir: “*Onda hem ismet hem de aynı zamanda reculî bir heybet vardı[r]*.”¹⁴ Romanın bir diğer kadın karakteri Leman, savaşa katılması konusunda tereddüt yaşayan erkeklerle şöyle seslenir: “*Ben de Türk kızıyım.. Sizdeki kanla, sizdeki iman bende de var!*”¹⁵ Romana da ismini veren bu sözler, diğer pek çok konuda eşitlikçi davranmaya

¹¹ Halide Edip Adivar, *Türk’ün Ateşle İmtihanı*, (1. bs., İstanbul: Özgür Yayınları, 2004), s. 188.

¹² Adivar, s. 188. Kitapta savaş propagandası malzemesi haline getirilen kadınlardan biriyle ilgili bir başka anekdot yer alır. Adivar’la yaşlı kadın arasında şöyle bir konuşma geçer: “*Ah evladım, tüfekten ödüm patlar. Elimi dokunsam yüreğim titrer. Askerleri seviyorum. Onlara hizmet edeceğim. Ama, benim tüfekli resmimi niçin alıyorlar? Kumandan konuşurken benim dizlerim titriyor. -Sana sert davranıyor mu, Nine? - Hayır, hayır. Fakat her geçene beni gösteriyor.*” (s. 245). Benzer şekilde Kurtuluş Savaşı sırasında popülerleşmiş diğer kadınlar arasında Gördesli Makbule Hanım, Adanalı Hatice ve İzmit’te Fatma Seher gibi isimler zikredilmektedir. Bu konuda bkz. Cahit Çaka, *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*, (Ankara: As. Fb. Basımevi, 1948), s. 40-78. Kurtuluş Savaşı’nda kadınların gösterdikleri “kahramanlıkların” daha yakın tarihli ve milliyetçi/militarist bir yorumla ele alındığı hikâyeler için ayrıca bkz. Osman Alagöz, *Milli Mücadelede Kınalı Eller*, (15. bs., İstanbul, Kaynak Kitaplığı, 2006).

¹³ Bu maskülen dilin en çarpıcı örnekleriyle Burhan Cahit Morkaya’nın *Nişanlılar* (1937) romanında karşılaşılır. Coşkuyla savaşan subaylar savaşın en çetin anlarında bile neşelerini kaybetmezler ve savaş toplarını kadınlara, savaş toplarının çalışmasını kadınlık hallerine benzeterek eğlenirler: “*Batarya kumandanları karargâhtan aldıkları emirle karakızların başına gidiyorlar. Her batarya kumandanının dört karakızı vardır. Taksim aralarında her zaman canlı şakalar geçmesine fırsat verir.*” “*Bizim karakızlar artık sabırsızlanıyorlar. Ağrıları tutdu.*” “*Dediğin gibi karakızların sancısı başlıyor galiba.*” Burhan Cahit Morkaya, *Nişanlılar*, (İstanbul, İnkılâb Kitabevi, 1937), s. 16, 27, 28.

¹⁴ Ercüment Ekrem Talu, *Kan ve İman*, Yay. haz.: Rahim Tarım, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988), s. 65.

¹⁵ Talu, s. 30.

istekli görünmeyen erkek yazarların söz konusu vazife, fedakârlık, ulusal öz vb. kavramlar olduğunda kadınlara da eşit pay çıkardıklarını göstermektedir. Nitekim "Milletin giriştiği bu büyük işte kadın kısmına da vazife düşüyor[dur]."16 Etem İzzet Benice'nin ilk baskısı Muallim Ahmed Halid Kitaphanesi tarafından yapılan *Aşk Güneşi* (1930) romanında da Hamra, aynı evde birlikte büyüdüğü çocukluk aşkı Yüzbaşı Hasan'ı cephe gerisi hizmeti yaparak bekler ve birlikte çalıştığı askerler tarafından "tahsil", "namus", samimiyet" timsali olarak görülür: "Bu günün, dünün, yarının kızı değil, öbür günün kadını. İdeal bir kız."17

Fürüzan Necdet Kestelli *Sevgisi Göklerde* (1938) romanında kadının cephe gerisindeki görevlerini sıralamak için başkahramanı Ferda'ya *Savaş* adlı bir tiyatro oyunu oynatır. Başmuallimin yazdığı, öğrencilerin sahnelediği oyunda harbe giden bir askeri oynayan Ferda'nın ardından nişanlısı Gülsün ona şu sözlerle seslenir: "...harpte baban öldü ise onun yerini sen tutacaksın!.. En mukaddes vazifem vatanımı muhafaza etmektir. Bu borç sana babandan, dedenden, ecdadından kalmıştır. Vatanıma karadan, denizden, havadan düşman uğratma!.. Bakılmağa muhtaç olan anana ben bakacağım... Tarlanı ben süreceğim, ekinlerini ben toplayacağım... İstersen seninle harbe ben de giderim... Ben de göğsümü düşman ateşine gererim..."18

Erkeğin yokluğunda onun yerini alan kadının eril nitelikler kazanması savaş sürdüğü müddetçe faydalıdır; kadının verimliliğini artırır. *Siyah Örtü*'de (1934) II. Balkan Savaşı'nda mücadele eden N. Bey'in vatanseverliği ve vazifeşinaslığı nişanlısı cephe gerisinde çeşitli faaliyetlerde bulunan H. Hanım'a olduğu gibi geçer. Erkeğin duygu durumunun kadına yansması normal karşılanabilirse de "asker erkeğe asker gibi bir nişanlı"19 ifadesi herhangi bir duygudaşlığın ötesinde bir dönüşümdür. Her anlamda erkeklerin etkisi altında kalan kadınlar gittikçe onlara benzemeye, hatta "erkekleşmeye" başlarlar. Bunun bir örneği de *Dağları Bekleyen Kız*'da (1934) Yüzbaşı Adnan'ın telkinleriyle bir parçası olduğu "iharet" komplosunu gören ve tekrar medenî hayata dönen Kürt Zeynep'tir. Amerika'da eğitim gören bir kadinken dağlara çıkıp vahşileşmesinin nedeninin yine bir erkek olduğu anlaşılır. Sevdiği erkeğin ihanetine uğrayan kadın dağlarda asker öldürüp adeta bütün erkeklerden intikam alıyordu. Cumhuriyet Hükümeti'ne karşı "dış mihraklarla" işbirliği eden babasının yanında Türk askeriyle savaşan Zeynep'e Yüzbaşı Adnan'ın sitemi ağır olur. Adnan'ın "Amerikalılar sana âdabı muaşeret öğreteceklerine biraz vatan neye derler, vatan sevgisi nedir, onu okutmuş, öğretmiş olsalardı daha iyi ederlerdi."20 sözleri ondaki aşk, medenilik ve vatanseverlik gibi özellikleri yeniden tutuşturur. Erkeklerin kadınlar üzerinde kurduğu mütehakkim

16 Talu, s. 82.

17 Etem İzzet Benice, *Aşk Güneşi*, (2. Basım, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1962), s. 165.

18 Fürüzan Necdet Kestelli, *Sevgisi Göklerde*, (İstanbul: Aydınlik Basımevi, 1938), s. 11.

19 Hasan Sükûti Tükel, *Siyah Örtü*, (İstanbul: Hilmi Kitaphanesi, 1934), s. 102.

20 Esat Mahmut Karakurt, *Dağları Bekleyen Kız*, (1. bs., İstanbul: Bilgi Yayınları, 2009), s. 81.

dili kadınlar da birbirlerine karşı zaman zaman kullanıp yeniden üretirler. Dinmez Ağrı'nın (1937) baş kadın karakteri Şerare, savaşta yapacağı görevler konusunda kendisini cesaretlendiren annesinden üzerindeki canlı cansız bütün varlıkları kendi bünyesinde sahiplenen yurt envanteri içinde yer aldığını öğrenir: “*Sen her şeyden önce yurdun malısın. Ömrünü büyük bir ülkü peşinde harcıyan babanın ölümü başında ettiğin büyük yemini unutacak mısın Şerare?*”²¹ Annesinden aldığı cesaretle Şerare, okulundan yeni mezun olmuş eğitilmiş bir kadın olarak casusluk gibi komplike görevlerde büyük yararlıklar gösterir.

Aka Gündüz de *Dikmen Yıldızı* (1928) romanında yukarıda zikredilen Tayyar lakaplı Rahime'yi hatırlatan Anadolu kadınlarına bolca yer verir. Bunlardan bir tanesi savaşın neden olduğu bozuk psikolojiyle ikiz bebeklerinin ailesi tarafından öldürüldüğü sanan Yıldız'ı rehabilite etmek için ondaki milli cevheri ortaya çıkarmaya çalışır. Yıldız'ın kömür satın aldığı bu kadın, babasını eski Yunan harbinde, kocasını Balkan Savaşları'nda, büyük kardeşini “Dürziler”de, iki oğlunu Çanakkale'de, en küçüğünü Sakarya Savaşı'nda kaybetmiştir. “*Kadın yüreği pamuktan da olmasını bilmeli, güllenden de...*”²² cümlesiyle bütün acılarına rağmen kadının metanet ve sabrını yitirmemesi gerektiğini ve bu savaşın gerektirdiği gücü ulusun içinde bulacağını söyleyerek Yıldız'ı da bu kadınlardan biri olmaya davet eder. Kağnılarıyla yük taşıyan kadınlarla yol üstünde yaptığı sohbette savaş sırasında yaptığı kahramanlıkların gerçek olup olmadığı sorusuyla karşılaşan Yıldız'ın “kalbine tatlı bir ok acısı” saplanır ve şöyle der: “*İşte yanıldığımız buradadır kadının. Size çok fena öğretmişler. Şehir kadını zayıf, korkak, miskin sanıyorsunuz. [...] Bugün dünya değişti, bugün Türk kıızı şehirde de köyde aynı kızdır.*”²³ Modernleşen kadın eski geleneklerden kopuş yaşadığı oranda köylü hemcinsleriyle arasındaki mesafeyi kapatmaktadır ve hatta öne geçmektedir. Örneğin Hanife (*Kan ve İman*, 1925) ile Şerare (*Dinmez Ağrı*, 1937) veya Yıldız ile aynı romandaki anonim köylü kadınlar (*Dikmen Yıldızı*, 1928) arasında yapılacak bir karşılaştırma, başardıkları görevlerin içeriği gereği şehirli kadınların Anadolu kadınlarından daha büyük yararlıklar gösterdiğini düşündürür.

Bu noktada Halide Edip'e tekrar dönmemiz faydalı olacaktır. Şehirli kadınlarla köylü kadınlar arasında cesaret, beceri ve fedakârlık gibi konularda fark gören köylü kadınlar gibi Halide Edip de savaş sırasında büyük oranda cephe gerisi faaliyetlerde bulunan Anadolu/Ankaralı kadınlarla bu faaliyetlerin biraz daha dışında kalan İstanbullu elit kadınlar arasında kategorik farklılıklar tespit eder: “*Bu aralık, İstanbul ile Ankara kadınları arasındaki farkı da görüyorum. Ankara'daki İstanbul kadınları, umumiyetle, memur ya da mebus karısı idiler, iyi tahsil görmüş, modern ve her işe atılmaya hazır kimselerdi. Ankara kadınları İstanbullular'dan uzak duruyorlardı. Anadolu kadınlarının çekingenliği belki tahsilleri olmadığından ileri geliyordu. İstanbul kadınları ise şuuraltı bir yükseklik duygusu taşıyorlardı.*”²⁴

²¹ Mükerrerem Kâmil Su, *Dinmez Ağrı*, (İstanbul, Yeni Kitapçı, 1937), s. 7.

²² Aka Gündüz, *Dikmen Yıldızı*, (6. bs., İstanbul: Toker Yayınları, 2012), s. 189.

²³ Aka Gündüz, *Dikmen Yıldızı*, s. 204-205.

²⁴ Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, (1. bs., İstanbul: Özgür Yayınları, 2004), s. 189.

Tanıl Bora'nın *Zeyno'nun Oğlu* (1928) romanında Anadolu'ya yozlaşmış bir alafrangalık götürme gayretinde içinde gösterilenlerin Türkler değil, özellikle "İstanbullular" olduğu tespitini²⁵ doğrular nitelikteki bu ayırım kendi içinde bazı istisnalar barındırır. Diyarbakır'a "medeniyet götürmek" iddiasındaki İstanbullu grubun öncüsü Mesture Hanım giyim kuşam, balo, danslı müzikli eğlence ve flört konularında tam bir Avrupa hayranı olduğu ölçüde bu şekilsel donanımını destekleyecek ince bir kültür ve kavrayıştan mahrumdur. Aşırı Batılılaşmış bütün kadın karakterler gibi Mesture Hanım da Anadolu'nun bu "soylu vahşiler diyarına"²⁶ ahlaksızlık ve yozlaşma getirmekten öteye gidemez. Mesture Hanım'ın kızı olmasına rağmen onunla karşıt zevklere ve düşüncelere sahip Mazlume, Halide Edip'in "millilik" ile "çağdaşlık" arasındaki uyumu Doğu'nun değerlerine Batı'nın enstrümanları karşısında halel getirilmeden yakalamış biridir. İstanbullu Zeynep'in neslinin ardından, "yeni bir Türk kızı örneği" olarak gösterilen Mazlume her anlamda *antagonist*'i olduğu annesiyle karşılaştırılır: "Yeni ve müteceddid Türkiye'de en müterakki açık fikirli unsur bu genç kızlarsa, aynı kızlar memleketin en millî, en hakikî timsalleri gibi görünüyordular. Buna mukabil, yine şehirlerde asrilik cereyanında geri kalmak kaygısıyla hareketlerini, kıyafetini yeni zamana mübalağalı bir surette uydurmaya çalışan hoppa, orta yaşlı sun'î bir kadın örneği, bilhassa İstanbul'un kibar denilen içtimaî hayatında göze batacak derecede bârizdi."²⁷

Cumhuriyet rejiminin, Tanzimat ve Meşrutiyet modernleşmelerinin tersine, ürettiğini iddia ettiği ve gerçek hayatta karşılığı olmayan bu ideal kadın imgesi gerçek hayatta olmasa da kurmacanın sınırları içinde gelenekle modernleşme arasındaki mükemmel uyumu yakalamıştır. Cumhuriyet'in bürokrat elitlerinin kadın-erkek ilişkileri, Batılı hayat şekilleri, flört, dans, eğlence usulleri konusunda referans kitabı olarak kullandıkları bu eserler yozlaşmış alafrangalık ile milli modernleşme arasında kesin sınır çizgileri belirlemiş, okuyucularından bu kırmızı çizgilere dikkat etmelerini beklemiştir. Evlat edindiği Gül ile Lâle adındaki kızların İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde eğitim alarak mürebbiye olarak yetişmelerini ve Türk çocuklarını "yerli terbiye" ile yetiştirmelerini istediği kızları için Lobut'la şoför arkadaşlarının söylediği şarkının, "Kızlar kızlar! Türk kızları! / İyi olun, temiz olun. / Aldanmayın, aldatmayın. / Ana baba ağılatmayın."²⁸ şeklindeki sözleri tecrübesiz kızlar için ciddi bir uyarı niteliğindedir. Erkeklerin koro halinde kız çocuklarına iyiyi, doğruyu gösterdikleri bu şarkı sahnesi bir alegori olarak okunduğunda da anlamını yitirmez. Erken Cumhuriyet dönemi yazarları Türk modernleşmesinin en önemli taşıyıcı unsurlarından biri saydıkları kadınları her anlamda

²⁵ Tanıl Bora, "'Hey Zeyno, Zeyno' Halide Edip'in romanlarında Kürt imgesi", *Birikim Dergisi*, S. 307, (2014): 64.

²⁶ Halide Edip Adivar, *Zeyno'nun Oğlu*, (1. Basım, İstanbul: Can Yayınları, 2010), s. 49.

²⁷ Adivar, *Zeyno'nun Oğlu*, s. 35

²⁸ Aka Gündüz, *Üvey Ana*, (İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi, 1933), s. 50.

yönlendirmeleri ve modernleştirmeleri gerektiğine inanıyorlardı. *On Yıllık Romanı*'nda (1933) köylü bir çocukken Cumhuriyet rejiminin güçlü bir savunucusuna dönüşen Erhan, yurt içinde Kemalizm ve Cumhuriyet rejimini halka anlatan konferanslar düzenler. Mihmandarlığını yaptığı Amerikalı profesörle konuşurken söz kadınlara gelince Erhan "*Türk kadınının seciyesini*" ezbere okur gibi söyler: "*Türk kadını anadır. Kahramandır. Bilgilidir. Cesurdur. Faziletlidir. Merttir. Çalışkandır. Vatan severdir. Yalan söylemez. Milletini her milletten üstün bilir. Yoksulları, dulları, yetimleri doyurur, okutur, kurtarır, yetiştirir. Çok zekidir. Kabiliyetlidir. Tuttuğunu koparır. Sporcudur. Yetişkindir. Ergindir. Yuva kurmakta birincidir.*"²⁹

Yukarıdaki gibi her olumlu niteliği kadında toplamak isteyen eril bakış açısının, yoğun şekilde rejim propagandası içeren bir romanda cinsiyet konusunu es geçmesi beklenemezdi. Ancak rejim-erkeklik özdeşleşmesinin kadından bu kadar yüksek beklentiler içinde olduğu Cumhuriyet Türkiye'sinde edebiyatın her iki cinsiyete yaklaşımı farklı farklıdır. Yaptığı araştırmalarda Cumhuriyet rejiminin bir cinsiyetin olduğunu ve ülkenin sosyal/siyasal yapılanmasını gerçekleştirdiği nispeten eşitlikçi kuruluş yıllarında gücü söz konusu eşitliği bozacak şekilde ele geçirenin hangisi olduğunu ortaya koymaya çalışan Serpil Sancar Erken Cumhuriyet dönemi edebiyatının da bu eşitsizliğin ortaya çıkışında payı olduğunu ve gerek kanonik gerek popüler romanlarıyla "*erkeklerin devlet yönetmeyi öğrenmesi, kadınların da iyi bir eş bulmak için eğitilmesi*"³⁰ yolunda dili ve içeriği didaktik/pedantik bir üretim içine girdiğini belirtmektedir. Denilebilir ki, bu dönemin popüler romanları, kadınları savaş sırasında erkeklerden devraldıkları görev ve işleri iade etmeye adeta ikna etmeye çalışmışlardır.

Dikkat çekici bir nokta olarak, savaşın sona ermesinden sonra erkeklerin yokluğunda devraldıkları cephe gerisindeki görevlerinden feragat etmek zorunda bırakılan kadınlar için Erken Cumhuriyet romanlarının son derece faydalı ve eğlendirici bir uğraş olarak sporu öne çıkardıkları görülür. Sağlıklı bir vücudun en önemli şartı olarak spor erkeğin gücünü/fizikselliğini arttırırken kadın için diğer hiçbir eylemde söz konusu olmayan sonuçlar ortaya çıkarır. Egemenliğini vücut üzerinde de tesis eden erkek güzelliği öne çıkarılırken güçlü ve atletik olmak gibi vurgular üzerinde durulduğunu daha önce belirtmiştik. Spor erkek vücudunun yanında belirsizleşen, cinsiyetsizleşen kadın vücudunun görünür hale gelmesini, terbiye edilip dizginlenmesini sağlar. Bu konudaki örneklerde modernleşen kadının fiziksel anlamda ideal Avrupa ölçütlerine yaklaştığı için takdir gördüğünü düşündürecek bir coşku da vardır. Örneğin Raif Necdet Kestelli'nin 1933 tarihli *Semavî İhtiras* romanının başkahramanı Yıldız, Nejat Hikmet Bey'in Cumhuriyet'in

²⁹ Etem İzzet Benice, *On Yıllık Romanı*, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1933), s. 114. Romanın kadın kahramanı Torun da köylerde kadın konulu konferanslar verir. Onun verdiği konferansların konuları şöyledir: "Çocuk bakımı. Çocuk terbiyesi. Aile kurumu. Karı kocalık. Sıhhi bilgiler. Kadının çalışması. Türk inkılâbında kadın. Kadının okuması. Ev kadını. İş kadını. Sokak kadını. Kadın ahlâkı. Türk kadınlığının seciyesi." (s. 164).

³⁰ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, (2. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), s. 145.

ilanından sonra yurda dönerek bilimin ulaştığı son bilgiler ve olgun bireyler yetiştirmek için gerekli manevi donanım sağlamak amacıyla açtığı İstanbul Kız Koleji'nin başarılı ve sportmen bir öğrencisidir. Yıldız her türlü sporla ilgilenirse de en çok boş zamanlarında okulun sahip olduğu imkânlardan faydalanarak uçurduğu uçaklara ilgisi vardır: "Kuvvetli bir kürekçi, iyi bir tenisçi, zarif bir amazon olduğu kadar mahir ve cesur bir futbolist, bir şoför ve hususile bir pilottur."³¹ Yıldız her anlamda "bir inkılâp kızıdır!"; onda "medeniyet cihanının en mümtaz aile kızlarile boy ölçüşecek ve hatta onlara tefevvuk edebilecek ciddî ve bedî bir tip, ideal bir genç kız tipi meydana gelmiştir."³² "Tamamen Garp terbiyesile yetişen sportmen Yıldız"³³ spora olan ilgisiyle okul müdürü Nejat Hikmet Bey'in yaratmak istediği öğrenci/kadın tipinin ideal örneğidir. Nejat Bey Bey okulunda "[k]afası garp kültürile, ruhu Şark hassasiyetile haşrî neşir olmuş",³⁴ "[r]uhan kibar, aristokrat, fikren müşfik, demokrat bir nesil", "iyi insan, iyi vatandaş, iyi zevce, iyi anne, iyi ev hanımı ve iyi salon kadını"³⁵ yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Yıldız'ın annesi ve aynı zamanda Nejat Hikmet Bey'in küçüklük aşkı Bedia Hanım da kızı gibi yerli bir okuldan mezun olamasa da Amerikan Kız Koleji'ni birincilikle bitirmiştir. "Güzel sürülen ve terbiye gören" "ciddî ve metin bir terbiye ile kuvvetlenmiş dimağ", "ince ve ahenkar olduğu kadar sağlam ve gürbüz vücudu"³⁶ Yıldız'ın geleceği konusunda fikir vermektedir. Burhan Cahit [Morkaya], *Cephe Gerisi*'nde (1934) ideal çift olarak sunulan Yüzbaşı Faruk ile Narin'i birbirlerine yakınlaştıranın spor tutkuları olduğunu söyler: "Onları dost yapan ilk sebep spordu, Narin çok güzel yüzme ve mükemmel kürek çeken, yelken kullanan tam bir Boğaziçi kızıydı."³⁷ Mükerrerem Kâmil Su'nun *Sevgim ve İstirabım* (1936) romanında karşılaştırılan anne ile kız arasında en önemli farklılıklardan biri spordur. Anlatıcının "...annem, nazlı, hassas, içli bir küçük hanım olarak yetişmiş, bense onun zıddı, şen, şakacı gürültücü, spora düşkün, güçlü kuvvetli bir kız olarak yetişmekteyim."³⁸ sözleriyle ortaya koyduğu bu nesil farkı dönemin kadın yazarları için "eve hapis" Osmanlı kadınıyla "özgür" Cumhuriyet kadınının sporla kurdukları ilişkiyle de alakalıydı.

Erkek vücudunun yanında flulaşp cinsiyetsizleştiğini belirttiğimiz kadın vücudu, kadınlığın erkeklik karşısındaki pasif bir cinsiyet rolü benimsemesini sağlayan bir araçtan öteye gitmez. Selâhattin Enis'in *Zâniyeler* (1924) romanının başkahramanı Fitnat etrafındaki harp zengini erkeklere bakarak bir güçlü bir erkek özlemi çeker:

³¹ Raif Necdet Kestelli, *Semavî İhtiras*, (İstanbul: Yeni Şark Kütüphanesi, 1933), s. 12.

³² Kestelli, s. 76.

³³ Kestelli, s. 85.

³⁴ Kestelli, s. 77.

³⁵ Kestelli, s. 25.

³⁶ Kestelli, s. 73.

³⁷ Burhan Cahit Morkaya, *Cephe Gerisi*, (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1934), s. 10.

³⁸ Mükerrerem Kâmil Su, *Sevgim ve İstirabım*, (2. bs., İstanbul: Yeni Kitapçı, 1936), s. 13.

“Ben, mütehakkim bir erkek istiyordum. Bunlarsa sakat ve zayıf insanlardı.”³⁹ Sedat Simavi'nin *Fuji-Yama*'nın (1934) başkahramanı Necile ise romanın asker karakteri Binbaşı Nizamettin Bey'e bakarak, “Kuvvetli bir erkeğin cazibesini hangi kadın inkâr edebilir?”⁴⁰ diye düşünür.

“Asker Kadınları”

Anlatı zamanı olarak çoğunlukla Kurtuluş Savaşı (veya I. Dünya Savaşı) sonrasında geçen erken Cumhuriyet romanlarında kadın karakterlerin cinsiyetlerine tekrar kavuştukları fark edilir. Erkeğin iktidarı karşısında pasif, iffetli ve itaatkâr kadınlardan farklı olarak sadece cinsellikleriyle beliren kadınlar da vardır. Erotik ve zaman zaman pornografik bir dilin kadın vücudunu her fırsatta teşhir ettiği, kadını mazoşist eğilimler içinde göstererek aşağıladığı, kadın vücudu üzerinden “kızlık ile kadınlık” arasında ahlakî kategoriler vaaz ettiği bu popüler romanlarda erkek vücudu “yerli,” kadın vücudu “yabancı”dır. Esat Mahmut Karakurt'un *Son Gece* (1938) romanında Mariya Mihailesku bir Romen'dir ve anlatıya dâhil olduğu anda olanca çıplaklığıyla ortadadır: “Petrol lambasının titrek ışıkları altında gölgelenen bir küçük kadın göğsü”, “[k]üçük kırmızı dudaklarının üzerinde bir damla kan. [...] Koyu yeşil bir çift iri göz. Ve bu koyu yeşil gözlerin altında, bir papatyanın ıslanmış küçük yaprakçıkları gibi pırl pırl parlayan kıvrıkcık siyah kirpikler.”⁴¹ Bu tasvirler Mariya'nın geçtiği bütün sayfalarda artarak devam etmektedir. Yüzbaşı Faruk işgal sırasında tanıştığı diğer kadınlar tarafından da benzer iltifatlara uğrayınca, “[B]ana söyler misiniz rica ederim matmazel, bütün Rumen kızları hep sizin gibi böyle cesur ve çapkın mı olurlar?”⁴² diye sorar. Yüzbaşı Faruk Romanya'daki görevi süresince İbrail kasabasında bir işgal subayı olduğu kadar savaşın kadın vücudu üzerinde talep ettiği hakları uygulayan bir haciz memurudur. Mariya ile sevişmelerinin anlatıldığı sayfalar birbirini seven iki insanın cinsel birleşmesinden çok bir tecavüz sahnesini andırır: “Kız en küçük bir mukavemet hissi bile gösterecek kuvvete sahip değil. Seven her kadın için mukadder olan akıbet, şimdi onun da üstüne yavaş yavaş kanatlarını germeye başlamıştır.”⁴³

Cephe Gerisi'nin (1934) Mariya Milailesku gibi güzel, ancak ondan bir farkla, *femme fatalé* kadını Dilruba Hanım da cinsel bir cazibeye sahiptir. Burhan Cahit [Morkaya], Dilruba Hanım'ı şu sözlerle anlatır: “Bu koyu mavi krep geç kadının mavi gözlerine ne kadar ahenk veriyordu. Güzel bir saç tuvaleti de vardı. Yana doğru inen sarı bukleler bir günseli gibi dalga dalga yüzüne iniyordu; bu ince krepedemur her hareketinde uygun ve düzgün vücudünün en canlı hatlarını belli ediyordu.”⁴⁴

Yüzbaşı Faruk'un Dilruba Hanım'la yaşadığı “yasak aşk” yüzbaşının karısı Narin tarafından bilinir; ancak arkadaşının telkinleriyle zeki erkeklerin çapkınlığa

³⁹ Selâhattin Enis, *Zâniyeler*, (Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları, 2013), s. 117.

⁴⁰ Sedat Simavi, *Fuji-Yama*, (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1934), s. 73.

⁴¹ Esat Mahmut Karakurt, *Son Gece*, (1. bs., Ankara: Bilgi Yayınevi, 2010), s. 17.

⁴² Karakurt, *Son Gece*, s. 94.

⁴³ Karakurt, *Son Gece*, s. 234.

⁴⁴ Burhan Cahit Morkaya, *Cephe Gerisi*, (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1934), s. 59.

haklarının olduğuna inandırılan kadın kocasının, modern hayatın gereği olarak, bir de metres edinmesine göz yumar.⁴⁵ *Femme fatalé* Dilruba Hanım'la karşılaştırıldığında Narin, "henüz kızlık, mekteplilik duygularından kurtulamadığını gösteren yaramazlıkla[r]"⁴⁶ yapan, olgunluğa erişememiş, dolayısıyla cinselliği yarım kalmış bir kadındır. Evlendikten sonra Narin daha "oturaklı" bir kadın haline gelir; evini kendi başına çekip çevirir. Artık çocuk için sütüne lafı etmemektedir. Ancak evlilik onu bu tür çocukluklardan kurtarsa da gerçek anlamda bir kadın yapamamıştır. O yalnızca iyi bir annedir.⁴⁷ Dolayısıyla güçlü, ideal ve asker erkeğin cinsel ihtiyaçlarını karşılamak Dilruba Hanım'a düşer. Yüzbaşı Faruk zamanının büyük kısmını onunla geçirir. Yaşadıklarını "yasak aşk" değil, "flört" olarak görürler; birlikte ticaret de yaparlar aşk da yaşarlar. Buna rağmen "yabancı" olmak Dilruba'nın özündeki "kötülüğün" ve "ahlaksızlığın" ortaya çıkmasını sadece geciktirir. Romanın sonunda Dilruba Hanım'ın düşmanla işbirliği yaptığı ortaya çıkar. Diğer yanda Narin, erkeğini sabırla beklemenin ödülünü alır. Görevine iade edilen Yüzbaşı Faruk, Milli Mücadele'nin başlaması üzerine Anadolu'ya geçme kararı alır. Bu son yolculukta, Faruk'u ve yanındaki arkadaşını Avrupa yakasından Anadolu yakasına götüren sandalın küreklerini çeken Narin'dir. Narin, sporculuğunun faydasını erkeğinin savaşa gidişine yardım ederken görür. Bu sahne, bir anlamda, kadının savaşta erkeğe sağlaması beklenen lojistik, sağlık vb. desteğin sembolik bir örneğidir. "İlk cesareti sizden alıyoruz hanumefendi, bizi çıkaracağımız topraklardan memleketi kurtarmadan dönmiyeceğiz."⁴⁸ diyen Faruk'un arkadaşı erkeğin vatan savunmasındaki öncelikli rolüne işaret eder.

Bunun gibi, Mükerrerem Kâmil Su'nun *Sevgim ve İstirabım* (1936) romanında savaşa katılmak üzere yola çıkan Metin, Gülseren'e, "Vazife yalnız bence değil, senin gibi münevver bir Türk kıızı için de elbet her şeyden üstündür." deyip vedalaştıktan sonra Gülseren'in erkeğine ve vatanına bağlılığı Freudyen bir okumaya lüzum bırakmayacak kadar cinsiyetçi ifadelerle tarif edilir: "Vatan kurtuluşunun mevzubahs olduğu bir dakikada Türk kızına düşen vazife, erkeğinin silâhı karşısında hürmetle eğilmek değil midir?"⁴⁹

Militarist değerlerin erkek egemen değerlerle bu denli uyumlu olmasının yagâne açıklaması ikisinin de kaynağını patriarkadan alıyor olmasıdır. Disiplin, otorite, savaşkanlık, güç gibi kahraman-ideal erkek imajına içkin değerlerin militer

⁴⁵ Romanda kadınların kadın diliyle aşağılandığı örnekler boldur. Örneğin, arkadaşının Narin'e akıl verdiği konuşmalar sırasında şu tür cümleler kullanılır: "Genç kadınların kafaları kütüphaneleri yutsa, hayatın bütün felsefesini hazmetse yine ruhları mantıksız ve manasız buhranlara, heyecanlara düşer." (s. 158).

⁴⁶ Morkaya, *Cephe Gerisi*, s. 9.

⁴⁷ Morkaya, *Cephe Gerisi*, s. 23.

⁴⁸ Morkaya, *Cephe Gerisi*, s. 314.

⁴⁹ Mükerrerem Kâmil Su, *Sevgim ve İstirabım*, (2. bs., İstanbul: Yeni Kitapçı, 1936), s. 56-57.

ideolojiler tarafından milliyetçi/muhafazakâr değerlerle birlikte işlenerek nasıl bir *ethos* oluşturduğunu görmek için Erken Cumhuriyet döneminde üretilen askerî metinlere de bakılabilir. “Korunmaya muhtaç” görüldükleri için sıklıkla yan yana getirilen ve sınırları namusla çizilmiş muhayyel erkek mülkiyetinin birer parçası olarak görülen “vatan” ile “kadın” arasında kurulan benzeşimler bu tür eserlerde harcıâlem hükmündedir.⁵⁰ 1934 tarihli *Askerin Ders Kitabı*’nda bu durum cinsiyetçi ifadelerle verilir: “Yurda candan ve sadakatle çalışmak her Türk’e borçtur. Yurdun selâmetine çalışmayanların anasını düşmana bağışlamış sayılacağını herkes bilmelidir.”⁵¹ Bunun gibi, orduyu aileyle kurduğu benzeşim üzerinden açıklamaya çalışan Ş. G. Erker *Ordu Sosyolojisi Yolunda Bir Deneme* (1939) adlı eserinde erkeğin vazifesinin çocuklarına iyi bir anne hazırlamak olduğunu, kadının kocasını vazifeye teşvik etmesi ve asker eşlerinin birer “(Ordu evinin kızı)” ve “asker kızı” ve “asker kadını” olmaları gerektiğini ifade eder.⁵²

Modernleşme yolunda kadını araçsallaştıran eril bakış açısı kadının toplum içindeki dönüştürücü rolüne inanıyordu. Eş kimliğiyle erkekleri, anne kimliğiyle çocukları dönüştürecek modern kadınlar hayatın her günü görünümüne kadınsı bir şekil vermekten uzaktılar ve dolaylı yollardan erkeklerin gücünü tahkim etmekle meşguldüler. Süheylâ Muzaffer *Modern Âdab-ı Muaşeret* (1942) adlı kitabında bu durumun özgün örneklerini verir. “Subay, Asker, Memur, Mektepli ve Umumiyetle Herkes İçin” üst başlığıyla yayınlanan kitabında âdab-ı muaşereti “aykırı hürriyeti bağlayan, kayıt altına alan bir kuvvet”⁵³ olarak tanımlarken kadınlar ve askerleri muaşeret kurallarına tâbi diğer bütün sosyal grupları şekillendiren iki aktör olarak ele alır. Ancak kadınlar ile askerler karşı karşıya geldiklerinde askerler kendilerini kadınlara uydurmak zorunda kalırlar. Örneğin, Abidin Daver Da’ver’in *Mülâzimin Romanı* (1936) adlı eserinde her akşam lokantada bir araya gelen askerlerin düzenlediği küçük çaplı eğlencelerin tek kadın katılımcısı Saniha’dır. Erkeklerin rahat rahat oturdukları bir gün içeri girmesiyle bir anda bütün askerler kendilerine çeki düzen verirler. İlk ayaklanan Mülâzım Ercüment’tir. Kâtiplerle oynadığı beziği bırakarak elinde kartlarla ayağa kalkar. Hazırol vaziyeti alıp selam verir. Onu gören diğer zabıtlar ve birkaç sivil de kalkarak Saniha’yı selamlarlar, zabıtlar açık göğüs ve yakalarını düğümlemler, siviller de onlara uyarlar. “Bir tek kadın, demindenberi saygısız ve lâûbali oturan bu erkeklere hallerini değiştirmeğe mecbur ermişti[ır].”⁵⁴

Sonuç

Asker/sivil bürokratların özledikleri Avrupaî hayat tablolarını modern *nymph*’ler gibi süsleyecek “Cumhuriyet kadınları”na büyük görevler düşüyordu. Her şeyden önce yapılan inkılaplar için vitrin görevi görmeleri bekleniyordu. Kadınlara seçme

⁵⁰ Ayşe Gül Altınay (ed.), “Ordu-Millet-Kadınlar: Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu Sabiha Gökçen”, *Vatan Millet Kadınlar*, (5. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), s. 261-295.

⁵¹ *Askerin Ders Kitabı*, (Ankara: Büyük Erkânharbiye Matbaası, 1934), s. 10.

⁵² Ş. G. Erker, *Ordu Sosyolojisi Yolunda Bir Deneme*, (İstanbul: Bürhaneddin Matbaası, 1939), s. 44-63.

⁵³ Süheylâ Muzaffer, *Modern Âdab-ı Muaşeret*, (İstanbul: İnkılab Kitabevi, 1942), s. 56.

⁵⁴ Abidin Daver Dav’er, *Mülâzimin Romanı*, (İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1936), s. 58.

ve seçilme hakkının diğer ülkelerle aşağı yukarı aynı tarihlerde (19. yy. sonunda Yeni Zelanda (1893); 20. yy. başında Avustralya (1902), Finlandiya (1906), Norveç (1913)) tanınması total bir ilerçilik, eşitlikçilik, laiklik illüzyonu sağlıyor; yapılan değişiklik inkılaplar serisinin en görülür yerine yerleştiriliyordu. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, savaş sırasında güçlü, fedakâr ve neredeyse cinsiyetsiz olmaları beklenen kadınların zaferin ardından farklı fonksiyonlar yüklenmeleridir. Her şeyden önce iyi eşler, iyi anneler, iyi yurttaşlar olmak zorundaydılar. Ancak bunlar da yeterli değildi: Eşlerine sadık ama sadakatsizliğe karşı anlayışlı, modern âdab-ı muâşerete hâkim, dans eden, müzik yapabilen, sportmen, bakımlı, cinsel olarak çekici, neşeli, eğlenceli ve en önemlisi, otoriter ve güçlü erkekler karşısında itaatkâr ve zayıf olabilmeliydiler. Bu anlamda erken Cumhuriyet dönemi edebiyatının savaştan önce cinsiyetsizleştirdiği asker kadınlar, savaş sonrasında tekrar cinsiyetlerine kavuşturulmuş “asker kadınları” olarak karşımıza çıkar.

Kaynakça

- Adıvar, Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, 1. bs., İstanbul: Özgür Yayınları, 2004.
- Aktaş, Şerif, *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi 1 (1860-1920)*, 3. bs., Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Alagöz, Osman, *Milli Mücadelede Kınalı Eller*, 15. bs., İstanbul: Kaynak Kitaplığı, 2006.
- Altınay, Ayşe Gül (ed.), *Vatan Millet Kadınlar*, 5. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Askerin Ders Kitabı*, Ankara: Büyük Erkânıharbiye Matbaası, 1934.
- Belge, Murat, *Militarist Modernleşme Almanya Japonya Türkiye*, 2. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Bora, Tanıl, "'Hey Zeyno, Zeyno' Halide Edip'in Romanlarında Kürt İmgesi", *Birikim Dergisi* 307, (2014): 61-65.
- Çaka, Cahit, *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*, Ankara: As. Fb. Basımevi, 1948.
- Enloe, Cynthia, *Bananas, Beaches, and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, Londra: Pandora Press, 1990.
- Erker, Ş. G., *Ordu Sosyolojisi Yolunda Bir Deneme*, İstanbul: Bürhaneddin Matbaası, 1939.
- Gökçen, Sabiha, *Atatürk'le Bir Ömür*, Yay. haz.: Oktay Verel, İstanbul: Altın Kitaplar, 2000.
- Sancar, Serpil, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, 2. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Süheylâ Muzaffer, *Modern Âdab-ı Muaşeret*, İstanbul: İnkılab Kitabevi, 1942.
- TBMM Tutanakları*, Cilt 33, s. 385-386.
- Zihnioğlu, Yaprak, *Kadınsız İnkılap Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, 2. bs., İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

Romanlar

- Adıvar, Halide Edip, *Ateşten Gömlek*, 12. bs., İstanbul: Özgür Yayınları, 2005.
- Adıvar, Halide Edip, *Vurun Kahpeye*, 10. bs., İstanbul: Özgür Yayınları, 2005.
- Adıvar, Halide Edip, *Zeyno'nun Oğlu*, 1. bs., İstanbul: Can Yayınları, 2010.
- Aka Gündüz, *Dikmen Yıldızı*, 6. bs., İstanbul: Toker Yayınları, 2012.
- Aka Gündüz, Üvey Ana, İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi, 1933.
- Benice, Etem İzzet, *On Yılın Romanı*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1933.

- Benice, Etem İzzet, *Aşk Güneşi*, 2. bs., İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1962.
- Dav'er, Abidin Daver, *Mülâzimin Romanı*, İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1936.
- Karakurt, Esat Mahmut, *Dağları Bekleyen Kız*, 1. bs., Ankara: Bilgi Yayınları, 2009.
- Karakurt, Esat Mahmut, *Son Gece*, 1. bs., Ankara: Bilgi Yayınevi, 2010.
- Kestelli, Fûruzan Necdet, *Sevgisi Göklerde*, İstanbul: Aydınlık Basımevi, 1938.
- Kestelli, Raif Necdet, *Semavî İhtiras*, İstanbul: Yeni Şark Kütüphanesi, 1933.
- Morkaya, Burhan Cahit, *Cephe Gerisi*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1934.
- Morkaya, Burhan Cahit, *Nişanlılar*, İstanbul: İnkılâb Kitabevi, 1937.
- Selâhattin Enis, *Zâniyeler*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2013.
- Simavi, Sedat, *Fuji-Yama*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1934.
- Su, Mûkerrem Kâmil, *Dinmez Ağrı*, İstanbul: Yeni Kitapçı, 1937.
- Su, Mûkerrem Kâmil, *Sevgim ve İstirabım*, 2. bs., İstanbul: Yeni Kitapçı, 1936.
- Talu, Ercüment Ekrem, *Kan ve İman*, Yay. haz.: Rahim Tarım, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Tükel, Hasan Sükûti, *Siyah Örtü*, İstanbul: Hilmi Kitaphanesi, 1934.

